
ՄՇԱԿՈՒՅԹ ԵՎ ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԾՈՎՈՎ ՀԱՓՇՏԱԿՎԱԾԸ. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ

(ծննդյան 200-ամյակին)

ԱՂԱՍՅԱՆ Ա. Վ.

Հովհաննես Այվազովսկի - Անձնանկար, 1874

Հովհաննես Այվազովսկին (1817–1900) հայազգի առաջին նկարիչն էր, որի անունը դեռ իր կենդանության օրոք միջազգային լայն ճանաչում գտավ, և որի լավագույն կտավները դասվեցին համաշխարհային կերպարվեստի պատմության մեջ երբևէ ստեղծված առավել նշանակալից երևույթների շարքին: Նա գեղարվեստական նոր մակարդակի բարձրացրեց ծովանկարի ժանրը, թեև իր ստեղծագործական երկարատև ու արգասավոր կյանքի ընթացքում, ծովային բազմաթիվ տեսարաններից և ծովամարտերից բացի, վրձնել է նաև “ցամաքային” արևաշող և ձմեռային սառնաշունչ բնանկարներ, դիմանկարներ ու անձնանկարներ, կենցաղային մոտիվներով, բիրյիական և պատմական թեմաներով ու կերպարներով ներշնչված պատկերներ:

Այվազովսկին նկարչության ասպարեզ մտավ ուշ ռոմանտիզմի դարաշրջանում և մինչև վերջ հավատարիմ մնաց այդ ուղղությանը՝ չտարվելով եվրոպական և ռուսական արվեստում ու գրականության մեջ ժամանակի ընթացքում տարածում գտած նոր հոսանքներով: Թերևս դա էր պատճառներից մեկը, որ XIX դ. վերջին քառորդին հանդես եկած երիտասարդ քննադատներից ոմանք, օրինակ՝ «ազատ արվեստի» ջատագով, գեղապաշտ նկարիչ և արվեստաբան Ալեքսանդր Բենուան, նրան համարեցին գաղափարական ու գեղագիտական հրատապ պահանջներին այլևս չհամապատասխանող, ժամանակավրեպ արվեստագետ¹:

Սակայն ռուսական արվեստի և գրականության նկարչին ճանաչած, նրա ստեղծագործական ուղուն հետևած առաջադեմ գործիչներից շատերը՝ Իվան Կոնյուկը, Ալեքսեյ Վենեցիանովը, Օրեստ Կիպրենսկին, Վասիլի Ժուկովսկին, Միխայիլ Գլինկան, Վիսարիոն Բելինսկին, Վլադիմիր Ստասովը, Անտոն Ռուբինշտեյնը, Իվան Կրամսկոյը, իսկ ավելի ուշ՝ Ֆեոդոր Դոստոևսկին, Բյա Ռեպինը, Անտոն Չեխովը և ուրիշներ, Այվազովսկու ստեղծագործության հանդեպ ունեցած դրական կամ բացասական վերաբերմունքով հանդերձ, բարձր են գնահատել նրա դերն ու վաստակը ռուսական կերպարվեստի զարգացման գործում:

XIX դարի վերջին և, հատկապես, 1900-ական թվականներին, երբ ռուսական արվեստում ու գրականության մեջ սկիզբ առավ և տարածում գտավ ռոմանտիզմից բխող սիմվոլիստական հոսանքը, Այվազովսկու ստեղծագործության նկատմամբ հետաքրքրության նոր ալիք բարձրացավ: Հենց այդ ժամանակ՝ 1901-ին, նկարչի մահից մեկ տարի անց, ընթերցողների սեղանին դրվեց ծովանկարչին նվիրված առաջին մենագրությունը²: Այսօր էլ չի նվազել հետաքրքրությունը Այվազովսկու՝ ժամանակի փորձությունը բռնած և արդեն վաղուց դասականացած արվեստի հանդեպ: Նրա լավագույն կտավները կայուն պահանջարկ ունեն գեղարվեստական շուկայում, անընդհատ հանվում են աճուրդի ու վաճառվում աստղաբաշխական գներով:

Այվազովսկին Ռուսաստանում և արտասահմանում շուրջ 125 անհատական ցուցահանդես է ունեցել: Նա ընտրվել է Հռոմի, Ֆլորենցիայի, Փարիզի, Ամստերդամի և Շտուտգարտի գեղարվեստի ակադեմիաների պատվավոր անդամ: Նրան պետական բարձրագույն աստիճանների շքանշաններ ու մեդալներ են շնորհել Ռուսաստանի, Ֆրանսիայի, Օսմանյան կայսրության և այլ երկրների իշխանությունները:

Նկարչի ստեղծագործություններից շատերը դիտողին գրավում են ոչ միայն տեխնիկական անթերի վարպետությամբ, այլև բանաստեղծական տրամադրությամբ, ռոմանտիկական ոգով ու շնչով, դրամատիկական խոր ապրումներով: Այվազովսկու՝ ծովային աղետաբեր, առաջին հայացքից անելանելի թվացող

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Бенуа А.Н.** История русской живописи в XIX веке, СПб., 1902, с. 201-202.

² Տե՛ս **Кузьмин Н.Н.** Воспоминания о профессоре И.К. Айвазовском, СПб., 1901.

տեսարաններում անգամ կա էլքի, փրկության որևէ ակնարկ՝ լինի դա մոայլ ամպերը ճեղքող արևի շողը, օդում ոչնչից գոյացող ծիածանը կամ էլ փարոսի ընդ-ադոս լույսը...

Հովհաննես Այվազովսկին ծնվել է 1817 թ. հուլիսի 17-ին Թեոդոսիայում՝ XIX դ. սկզբին Բուկովինայից՝ Ղրիմ եկած և Հռիփսիմե անունով հայուհու հետ ամուսնացած մանրավաճառ Կոստանդին (Գևորգ) Գրիգորի Գայվազովսկու (Այվազյան) բազմազավակ՝ երեք տղա ու երկու աղջիկ լույս աշխարհ բերած և տեղի հայկական Ս. Սարգիս եկեղեցում նրանց կնքած ընտանիքում³: Հովհաննեսը երրորդ որդին էր՝ հետագայում Հայ առաքելական եկեղեցու արքեպիսկոպոս Գաբրիելից և միջնեկ եղբորից՝ Գրիգորից հետո:

Նախնական կրթությունը նա ստացել է նույն եկեղեցուն առընթեր ծխական դպրոցում, որտեղ սովորել է հինգ տարի՝ 1825-1830 թթ.: Հովհաննեսն ուշիմ ու շնորհալի երեխա էր՝ արդեն այդ տարիքում նա ինքնուրույն սովորեց ջութակ նվագել և սկսեց նկարել: Հրաշամանուկ տղայի նկարչական ընդունակություններին ուշադրություն դարձրեց Թեոդոսիայի ճարտարապետ Յակով Կոխը, որը նրան նկարչության առաջին դասերը տվեց: Նրանով հետաքրքրվեց նաև Թեոդոսիայի քաղաքագլուխ Ալեքսանդր Կազնաչենը⁵, որի միջնորդությամբ 1830-ին 13-ամյա Հովհաննեսն ուսումը շարունակեց Միսֆերոպոլի ռուսական գիմնազիայում: Շուտով հովանավորները որոշեցին պատանուն ուղարկել Պետերբուրգ՝ Գեղարվեստի կայսերական ակադեմիայում նրան կրթելու համար: Այդ նպատակով Ա. Կազնաչենը Գեղարվեստի ակադեմիայի նախագահ Ալեքսեյ Օլենինին ծանոթացրեց Այվազովսկու գծանկարներին, որոնց առիթ ունեցան ծանոթանալու նաև արքունյաց նախարար, իշխան Պյոտր Վոլկոնսկին, ապա և ինքը՝ Ռուսաստանի կայսր Նիկոլայ Առաջինը: Արդյունքում՝ վերջինիս «բարձրագույն բարեհաճ թույլտվությամբ» 1833 թ. հուլիսի 22-ին 16-ամյա Հովհաննեսը դարձավ Գեղարվեստի ակադեմիայի սան՝ ուսման անցնելով ռուս անվանի գեղանկարիչ, պրոֆեսոր Մաքսիմ Վորոբյովի ղեկավարած բնանկարի դասարանում:

³ Նշված ժամանակաշրջանում Բուկովինան ընդգրկված էր Ավստրո-Հունգարական կայսրության կազմում: Ներկայումս այդ երկրամասի հյուսիսային հատվածը պատկանում է Ուկրաինային, իսկ հարավայինը՝ Ռումինիային:

⁴ Նույն եկեղեցու չափաբերական մատյանում արվել է ապագա ծովանկարչի ծննդյան մասին վկայող հետևյալ գրությունը. «Գևորգ Այվազյանի որդի Հովհաննեսը» (տե՛ս Айвазовский. Документы и материалы, Е., 1967, с. 9):

⁵ Կազնաչեն Ալեքսանդր Իվանի (1788-1880) – Թեոդոսիայի քաղաքագլուխ (1827-ից), Տավրիայի նահանգապետ (1829-ից), իսկական գաղտնի խորհրդական (1834-ից), Տավրիայի ազնվականության նահանգային պարագլուխ (1845-ից), Օդեսայի քաղաքագլուխ (1848-ից), սենատոր՝ Ռուսական կայսրության պետական իշխանության և օրենսդրության բարձրագույն մարմնի անդամ (1854-ից): Այվազովսկին Կազնաչենին պատկերող մի քանի դիմանկարներ է ստեղծել: Վերջինիս մահից հետո նկարչի նախագծով և նրա անձնական միջոցներով Թեոդոսիայում նախկին քաղաքապետի հիշատակը հավերժացնող ցայտադբյուր է կառուցվել:

Այվազովսկին, որպես օգնական, առժամանակ աշխատում է Նիկոլայ Առաջինի հրավերով Ֆրանսիայից ժամանած ծովանկարիչ Ֆիլիպ Տանների արվեստանոցում: Սակայն, չհանդուրժելով վերջինիս ամբարտավան բնավորությունը, նա հեռանում է՝ վերադառնալով Մ. Վորոբյովի մոտ, ապա մտնում մարտանկարի դասարան, որի ղեկավարն էր Սանկտ Պետերբուրգում բնակություն հաստատած գերմանացի գեղանկարիչ, պրոֆեսոր Ալեքսանդր Ջաուերվեյդը: Այդ ժամանակ ստեղծված «Ծովափը գիշերով» (1837), «Յալթա» (1838), «Հին Թեոդոսիան» (1839), «Լուսնկա գիշեր Գուրգուֆում» (1839) կտավները վկայում են, որ պատանի նկարիչը ոչ միայն լրջորեն ուսումնասիրել է իր ուսուցիչների՝ Մաքսիմ Վորոբյովի և Ալեքսանդր Ջաուերվեյդի, այլև ռուս ականավոր բնանկարիչ, բացօթյա նկարչության գերագանգ վարպետ Միլվեստր Շչեդրինի ստեղծագործությունները⁶:

Սանկտ Պետերբուրգում սովորելու ժամանակ Այվազովսկին նամակագրական կապ է պահպանել իր «հոգեհոր»՝ Ալեքսանդր Կազնաչենի հետ, որի երաշխավորությամբ հաճախել է Պետերբուրգի ազնվականներից շատերի տները, որտեղ հավաքվում էր ժամանակի ռուս մտավորականության ընտրանին: Այդ հավաքների ընթացքում, ներկաների խնդրանքով, Այվազովսկին արևելյան բնորոշ դիրքով՝ երաժշտական գործիքը ձախ ծնկին հենած, ջութակ է նվագել, երբեմն էլ նվագն ուղեկցել երգեցողությամբ: Հավաքներից մեկին մասնակցած ռուս կոմպոզիտոր Միխայիլ Գլինկան իր «Ռուսլան և Լյուդմիլա» նշանավոր օպերայում օգտագործել է Այվազովսկու կատարմամբ հնչած լեզգինկայի մեղեդին ու թաթարական երկու եղանակ⁷: Այվազովսկին երջանիկ առիթ է ունեցել ծանոթանալու նաև հանճարեղ բանաստեղծ Ալեքսանդր Պուշկինի ու նրա տիկնոջ՝ գեղեցկուհի Նատալյա Գոնչարովայի հետ: Հանդիպումը կայացել է 1836-ին՝ Սանկտ Պետերբուրգի Գեղարվեստի ակադեմիայի տարեկան ցուցահանդեսի սրահներում⁸: Դրանից մեկ տարի անց Ա.Ս. Պուշկինի ողբերգական մահվան լուրը խորապես վշտացրել է նկարչին, որն իր ուշ շրջանի ստեղծագործության մեջ հաճախ է անդրադարձել բանաստեղծի կերպարին⁹:

Այվազովսկու ստեղծագործական կյանքում կարևոր նշանակություն ունեցավ նրա հանդիպումը Կարլ Բրյուլլովի հետ: «Պոմպեյի վերջին օրը» (1833)

⁶ Պահպանվել են այդ տարիներին Հովհաննես Այվազովսկու ձեռքով կատարված՝ Միլվեստր Շչեդրինի կտավներն ընթորինակող, նմանահանող աշխատանքներից մի քանիսը:

⁷ Տե՛ս Глинка М.И. Литературное наследие, т. 1, М., 1952, с. 180.

⁸ Տե՛ս Барсамо́в Н.С. Айвазовский, М., 1962, с. 21.

⁹ Հովհաննես Այվազովսկու՝ Ա.Ս. Պուշկինի հիշատակին ու նրա կերպարին նվիրված ստեղծագործություններից հայտնի են «Պուշկինը լեռներում: Արևամուտ» (1877), «Պուշկինն Այու-Դադի լեռների մոտ» (1880), «Պուշկինի հրաժեշտը Սև ծովին» (1887, բանաստեղծի կերպարն այս նկարում, Այվազովսկու խնդրանքով, վրձնել է Բյյա Ռեպինը), «Պուշկինը ծովափին» (անթվակիր), «Պուշկինի հրաժեշտը ծովին» (1897), «Պուշկինը և Մարիա Ռանսկայան ծովափին» (անթվակիր, հայտնի է նաև այդ նույն նկարի հեղինակային կրկնությունը), «Պուշկինն Այ-Պետրիի գագաթին (Արևածագ)» (անթվակիր) և «Պուշկինը Գուրգուֆի լեռների մոտ» (1899) յուղաներկ կտավները:

հանրահայտ կտավն արդեն ավարտած՝ դեռ երիտասարդ, բայց արդեն լայն համբավ ձեռք բերած նկարիչը նոր էր վերադարձել Իտալիայից, և Սանկտ Պետերբուրգի Գեղարվեստի կայսերական ակադեմիայի ուսանողներից շատերն էին ձգտում հայտնվել նրա դեկավարած՝ բնանկարի, դիմանկարի և պատմանկարի միացյալ դասարանում: Հովհաննես Այվազովսկին, ի տարբերություն իր հասակակիցներ և դասընկերներ Ադաթոն Հովնաթանյանի և Մովսես Մելիքովի (Մելիքյանց), չի աշակերտել Բրյուլլովին, բայց հաճախ է շփվել նրա հետ՝ արժանանալով վերջինիս բարձր գնահատականին ու բարեհաճ վերաբերմունքին¹⁰: Բրյուլլովն առաջինը նկատեց, որ Այվազովսկու հետագա ուսումը Գեղարվեստի ակադեմիայում այլևս նրան ոչինչ չի տալու: Այդ իսկ պատճառով նա ակադեմիայի կառավարման խորհրդին դիմեց երիտասարդ նկարչի ուսման ժամկետը երկու տարով կրճատելու և նրան ակադեմիայի հաշվին արտասահման գործուղելու առաջարկով՝ առավել ևս, որ Այվազովսկու “Ֆիննական ծովածոցի անդորրը” (1837) կտավն ակադեմիական հերթական ցուցահանդեսում արժանացել էր առաջին աստիճանի ոսկե մեդալի¹¹, ինչը հեղինակին արտասահմանում կատարելագործվելու իրավունք էր տալիս: Սակայն, հաշվի առնելով վերջինիս պատանի տարիքը, նրան 1838-ին արտասահմանի փոխարեն գործուղեցին Ղրիմ:

Մեկ տարի անց, որպես նկարիչ, Այվազովսկին մասնակցել է Մեծուկյան նավատորմի կովկասյան արշավանքներից մեկին: Ռազմանավի վրա նա ծանոթացել է ռուս ապագա ծովակալներ ու փոխծովակալներ Միխայիլ Լազարևի, Պավել Նախիմովի, Վլադիմիր Կոռնիլովի, Ալեքսանդր Պանֆիլովի և Վլադիմիր Բստոմինի հետ, որոնց ընկերակցել է երկար տարիներ:

Վերադառնալով Պետերբուրգ՝ Այվազովսկին արժանացել է 14-րդ դասի նկարչի (այն է՝ “դասային նկարչի”) կոչման: Սանկտ Պետերբուրգի կայսերական ակադեմիայում ուսումն ավարտած երիտասարդին վերջապես արտոնել են պետության հաշվին վեց տարի ժամկետով մեկնել Եվրոպա:

1840 թ. հուլիսին Այվազովսկին արդեն Իտալիայում էր, որտեղ նա հնարավորություն ստացավ ուսումնասիրելու և ընդօրինակելու իտալացի հին վարպետների աշխատանքները: Բայց ինքն էլ շարունակ աշխատում, ստեղծագործում էր: Հռոմի Գրիգոր XVI պապը տեսնում է նրա նորաստեղծ նկարներից մեկը՝ Գիրք Ծննդոցի տողերով ներշնչված, տիեզերական խավարում կիսաթափված և աստվածային լույսից գոյացող անկարգ ջրերը գեղարվեստական արտա-

¹⁰ Հենց Բրյուլլովի խորհրդով է ռուս անվանի արձակագիր և բանաստեղծ Նեստոր Կուկոլնիկը երիտասարդ ծովանկարչի մասին դրվատական մի շարք հոդվածներ գետեղել իր խմբագրությամբ Սանկտ Պետերբուրգում 1837-1838 և 1840-1841 թթ. լույս տեսած “Художественная газета” կիսամյա թերթում:

¹¹ Մինչ այդ՝ 1835-ին, “Ծովեզերքի տեսարան Սանկտ Պետերբուրգի մերձակայքում” էտյուդի համար 18-ամյա Այվազովսկուն շնորհվել էր արծաթե մեդալ, իսկ մեկ տարի անց նա արժանացել էր երկրորդ աստիճանի ոսկե մեդալի:

հայտիչ ձևերով պատկերող «Քառս (Աշխարհի արարումը)» (1841) կտավը, հավանում և այն գնելու ցանկություն հայտնում: Նկարիչը հրաժարվում է առաջարկված գումարից և աշխատանքը պարզապես նվիրում կաթոլիկ եկեղեցու հոգևոր առաջնորդին¹²: Ի պատասխան դրան՝ վերջինս Այվազովսկուն արժանացնում է ոսկե մեդալի: Ասում են, թե Այվազովսկու հետ Վենետիկում ծանոթացած ռուս մեծ գրող Նիկոլայ Գոգոլը, լսելով այդ պատմությունը, բացականչել է. «Փա՛ռք քեզ, Վանյա, փոքրիկ մարդ, դու Ննայի ափերից եկար Հռոմ և անմիջապես «Քառս» բարձրացրեցիր Վատիկանում...»¹³:

Վենետիկի Ս. Ղազար կղզում Այվազովսկին հանդիպում է ավագ եղբորը՝ հայ Մխիթարյանների միաբանության անդամ Գաբրիել Այվազովսկուն, որը Թեոդոսիայից Վենետիկ էր մեկնել դեռ 1826-ին, և որին Հովհաննեսը վաղուց չէր տեսել: Այստեղ է ստեղծվում ծովանկարչի «Մխիթարյան հայերը Ս. Ղազար կղզում: Վենետիկ» (1843) յուղաներկ կտավը:

Իտալիայում Այվազովսկին մտերմանում է ռուս տաղանդավոր գեղանկարիչ Ալեքսանդր Իվանովի հետ, որն այդ տարիներին դեռ շարունակում էր աշխատել «Քրիստոսի հայտնությունը ժողովրդին» (1836-1857) մեծակտավ, բազմաֆիգուր ստեղծագործության վրա: Այվազովսկու՝ 1841-ին Հռոմում բացված ցուցահանդեսի մասին հիացմունքով են գրում տեղի թերթերը, իսկ մեկ տարի անց Նեապոլում ու Վենետիկում կայացած ցուցահանդեսները տեսնելու համար մարդիկ ժամերով հերթ են կանգնում¹⁴: Երիտասարդ ծովանկարչին ողջունում և իտալերենով գրված բանաստեղծություն է նվիրում ռոմանտիկ բնանկարի խոշորագույն վարպետներից մեկը՝ Հռոմում բնակվող անգլիացի գեղանկարիչ Ուիլյամ Թյորները¹⁵: Շատերն են այցելում Այվազովսկու արվեստանոց ու նրան պատվերներ տալիս: Այդ ժամանակ են ստեղծվել նրա վաղ շրջանի առավել հիշարժան պատկերները՝ «Նեապոլի ծովածոցը» (1841), «Նեապոլի ծովածոցը լուսնակ գիշերով: Վեզուվ» (1841), «Վենետիկյան ծովալճակի տեսարանը» (1841), «Նեապոլի փարոսը» (1842), «Վե-նետիկը» (1842) և այլն:

Հռոմում և Վենետիկում են կատարվել ծովանկարչին պատկերող առաջին դիմանկարները, որոնցից մեկը (աթոռին նստած, ժպտացող) ռուս անվանի գեղանկարիչ, Ալեքսեյ Վենեցիանովի և Կարլ Բրյուլլովի աշակերտ Ալեքսեյ Տիրանովի՝ այժմ Մոսկվայի Տրետյակովյան պատկերասրահում պահվող յուղանկարն է,

¹² Հետագայում Հռոմի Լևոն XIII պապը նկարչի վերոհիշյալ աշխատանքն ընծայել է Վենետիկի հայ Մխիթարյանների միաբանությանը, որտեղ էլ այն պահվում է մինչ օրս: 1864-ին Այվազովսկին վրձնել է համանուն մեկ այլ կտավ, որը ներկայումս գտնվում է Սանկտ Պետերբուրգի Ռուսական թանգարանում:

¹³ Տե՛ս Կузьмин Н.Н. Воспоминания о профессоре И.К. Айвазовском, с. 25.

¹⁴ Տե՛ս Սարգսյան Մ., Հովհաննես Այվազովսկի, Ե., 1967, էջ 8-9:

¹⁵ Թյորների բանաստեղծության իտալերեն բնօրինակը և դրա ռուսերեն ազատ թարգմանությունը տե՛ս Իван Константинович Айвазовский и его художественная XLII-летняя деятельность (1836-1878) [Русская старина. Ежемесячное историческое издание, т. XXII, СПб., 1878 (девятый год), с. 431].

երկուսը (ցլամարտիկի բնորոշ զգեստով) Այվազովսկու ակադեմիական դասընկեր, շնորհալի գեղանկարիչ, վաղամեռիկ Վասիլի Շտերնբերգի ջրաներկ աշխատանքներն են, իսկ չորրորդը (արևելյան տիրակալի տեսքով ու տարագով, կիսապառկած դիրքով) իտալական մատիտով արված գծանկար է, որի հեղինակը Սանկտ Պետերբուրգի Գեղարվեստի ակադեմիայի շրջանավարտ, Ռուսաստանում երկար տարիներ աշխատած իտալացի նկարիչ Միխայիլ (Միքելանջելո) Սկոտտին է¹⁶:

Իր եվրոպական “հաղթարշավը” Այվազովսկին 1843-1844 թթ. շարունակում է Ֆրանսիայում, Անգլիայում ու Նիդերլանդներում: Աննախադեպ հաջողություն է ունենում Լուվրի սրահներում նկարչի կազմակերպած ցուցահանդեսը¹⁷, իսկ Գեղեցիկ արվեստների ֆրանսիական ակադեմիան նկարչին ոսկե մեդալ է շնորհում:

Չսպասելով իր վեցամյա գործուղման ավարտին՝ ժամկետից երկու տարի շուտ՝ 1844-ին, Այվազովսկին վերադառնում է Սանկտ Պետերբուրգ և անմիջապես արժանանում Գեղարվեստի կայսերական ակադեմիայի իսկական անդամի կոչմանը¹⁸: Նույն թվականին նա նշանակվում է Ռուսաստանի գլխավոր ծովային շտաբի նկարիչ՝ Ծովային նախարարության համազգեստ կրելու իրավունքով: Նրա կտավներից շատերը, մասնավորապես՝ Բալթիկ ծովի ռուսական ռազմական նավակայանների տեսարանները, այսուհետև սկսում են զարդարել ոչ միայն բարձրաստիճան ազնվականների տները, այլև կայսերական պալատներն ու նստավայրերը:

1845-ի գարնանն Այվազովսկին ռուս անվանի ծովագնաց և աշխարհագրագետ, ապագա ծովակալ և Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահ Ֆեոդոր Լիտկեի դեկավարած արշավախմբի հետ ուղևորվում է դեպի Փոքր Ասիայի ափերն ու Հունաստանի կղզեխումբը և առաջին անգամ լինում Կոստանդնուպոլսում: Այնուհետև նա մեկնում է Ղրիմ, հողամաս գնում Թեոդոսիայի ծովափին և սեփական նախագծով կառուցում ընդարձակ արվեստանոց ու բնակելի հարմարավետ տուն, որն էլ հետայսու դառնում է նրա մշտական, ապահով կացարանը:

Մեկ տարի անց՝ 1846-ին, Այվազովսկին մեկնում է Պետերբուրգ՝ մի քանի տարի ակտիվորեն մասնակցելով Ռուսաստանի հյուսիսային մայրաքաղաքում, ապա Մոսկվայում պարբերաբար՝ կես տարին մեկ գումարվող ցուցահան-

¹⁶ Հետագայում XIX դարի ռուս արվեստագետներից Հովհաննես Այվազովսկու կերպարին են անդրադարձել նկարիչներ Վասիլի Տրոպինինը, Ստեպան Ռիմարենկոն, Դմիտրի Բոլոտովը, Իվան Կրամսկոյը, Կոնստանտին Մակովսկին, Բյա Ռեպինը, քանդակագործներ Նիկոլայ Ստեպանովը, Ալեքսանդր Բեյլանը, Մատվեյ Չիժովը, Լեոպոլդ Բերնշտամը և ուրիշներ:

¹⁷ Ցուցահանդեսի բացմանը ներկա ֆրանսիացի գեղանկարիչ ու դիվանագետ, օրինատալիզմի՝ արևելապաշտ արվեստի ներկայացուցիչ Օրաս Վերնեն, դիմելով Այվազովսկուն, ասել է. “Ձեր արվեստով Դուք փառավորում եք Ձեր հայրենիքը” (տե՛ս Барсамов Н.С., նշվ. աշխ., էջ 42):

¹⁸ 1847-ին նույն ակադեմիան նկարչին շնորհել է նաև պրոֆեսորի կոչում, իսկ ավելի ուշ՝ 1887-ին, նա ընտրվել է ակադեմիայի պատվավոր անդամ:

դեաներին¹⁹: Այստեղ է ստեղծվել նկարչի, թերևս, ամենահայտնի աշխատանքներից մեկը՝ «Բններորդ ալիք» (1850) ծովանկարը:

1848-ին Այվազովսկին ամուսնացել է և հայկական եկեղեցում պսակադրվել Ռուսաստանում ծառայության անցած անգլիացի պալատական բժշկի դուստր, տնային դաստիարակչուհի Յուլիա Գրևսի հետ ու չորս տարի անց՝ 1852-ին, վերջնականապես հաստատվել Թեոդոսիայում: Այդ տարիներին և հետագայում նա հնագիտական պեղումներ է կատարել քաղաքի մերձակա բլուրներում ու դամբանաթմբերում, ծովափնյա իր առանձնատանը և արվեստանոցին կից բացել մշտապես գործող պատկերասրահ, սեփական նախագծերով, երբեմն էլ անձնական միջոցներով կառուցել Թեոդոսիայի հնությունների թանգարանը և ճարտարապետական այլ շինություններ, նպաստել տեղի ջրմուղի, նավակայանի ու երկաթուղու շինարարությանը և նորոգմանը:

1857-ին նկարիչն ուղևորվել է Փարիզ, ունեցել անհատական նոր ցուցահանդես և ծանոթացել մի շարք անվանի մարդկանց, այդ թվում՝ Փարիզում բնակվող իտալացի կոմպոզիտոր Ջոակինո Ռոսսինիի հետ:

Թեև 1853-ին Մանկո Պետերբուրգի Գեղարվեստի ակադեմիան մերժել էր Այվազովսկու՝ սեփական արվեստանոցին առընթեր նկարչական դպրոց բացելու առաջարկը, սակայն հետագայում՝ 1865-ին, նրան ի վերջո հաջողվել է հասնել իր նպատակին: «Համընդհանուր աշխատանոց» կոչված այդ կրթարանում, առավելապես ամռան ամիսներին, սովորել ու ստեղծագործական փորձ են ձեռք բերել ոչ միայն Ղրիմում ծնված, այնտեղ բնակվող սկսնակ և ուսյալ արվեստագետները (ինչպես, օրինակ, Ադոլֆ Ֆեյլերը, Էմանուել Մահտեսյանը կամ Կոնստանտին Բոգանսկին), այլև Ռուսաստանի տարբեր ծայրերից ու արտասահմանից Թեոդոսիա եկած նկարիչները, որոնցից էր Այվազովսկու հետևորդ, իտալացի շնորհալի վարպետ Գաբրիելո Բարթոլոմեո Կասեսսին:

1866-ին քմահաճ բնավորություն և առողջական լուրջ խնդիրներ ունեցող Յուլիա Գրևսն այլևս հրաժարվում է Թեոդոսիայում մնալուց և մեկնում է Օդեսա. խաթարվում է չորս դուստրերի՝ Ելենայի, Մարիայի, Ալեքսանդրայի և Ժաննայի հոգատար ծնող Հովհաննես Այվազովսկու ընտանեկան անդորրը²⁰:

1868-ին նկարիչն ուղևորվում է Կովկաս: Թիֆլիսում նա ցուցահանդես է

¹⁹ Այդ տարիներին, ինչպես և հետագայում, նկարիչը մասնակցել է նաև Թեոդոսիայում և Ռուսաստանի գավառային քաղաքներում ու նահանգային կենտրոններում՝ Կիևում, Խարկովում, Օդեսայում, Միսֆերոպոլում, Խերսոնում, Նիկոլաևում, Ռիգայում և այլուր կազմակերպված ցուցահանդեսներին:

²⁰ Գիտակցելով, որ այլևս հնարավոր չէ վերականգնել ընտանեկան համերաշխ մթնոլորտը՝ Յուլիա Գրևսի հետ իր ամուսնությունը լուծարելու խնդրանքով Այվազովսկին նամակներ է հղում Ամենայն հայոց կաթողիկոս Գևորգ Դ Կոստանդնուպոլսեցուն (Քերեստեճյան): Երկար քաջբռնկից հետո Էջմիածնի Սինոդի կարգադրությամբ 1877 թ. մայիսի 30-ին նկարչի խնդրանքը, վերջապես, բավարարվում է:

ունենում²¹ և իր նկարներից երկուսը նվիրաբերում քաղաքում գործող Կովկասյան թանգարանին: Նույն ցուցահանդեսում նա ներկայացրել է կենցաղային տարրերով համեմված «Թիֆլիսի տեսարանը»²², ինչպես նաև «Արարատ» ու «Սևան» կտավները²³:

1869-ին Այվազովսկին իր հերթական ցուցահանդեսն է բացում Սանկտ Պետերբուրգում, իսկ մեկ տարի անց արժանանում լիիրավ պետական խորհրդականի տիտղոսի, որը հավասարազոր էր ծովակալի բարձր կոչմանը:

Հաջողությամբ է պսակվում 1874-ին Ֆլորենցիայում նկարչի ցուցահանդեսը. Այվազովսկին ընտրվում է տեղի Գեղարվեստի ակադեմիայի պատվավոր անդամ, նրա անձնանկարներից մեկը ձեռք է բերում Ֆլորենցիայի նշանավոր Պիտտի պատկերասրահը²⁴, իսկ մյուսը՝ Հռոմի կերպարվեստի թանգարանը²⁵:

Նույն թվականին Աբդուլ Ազիզի հրավերով նկարիչը մեկնում է Կոստանդնուպոլիս և սուլթանի համար միանգամից 25 կտավ վրձնում: Այդ աշխատանքներով հիացած միապետը նրան շնորհում է «Օսմանիե» երկրորդ աստիճանի շքանշան:

1878-ին, մեկը մյուսի հետևից, Այվազովսկին ցուցահանդեսներ է բացում Մայնի Ֆրանկֆուրտում, Շտուտգարտում, Ամստերդամում, Ֆլորենցիայում, Ջենովայում, ապա՝ Փարիզում և Մյունխենում: Վերադառնալով հայրենիք՝ նա կրկին գործի է լծվում, ստեղծում նորանոր կտավներ՝ միաժամանակ շարունակելով պարապմունքները «Համրնդհանուր աշխատանոցում»:

1880 թ. հուլիսի 14-ին Թեոդոսիայի քաղաքային Դուման, հարգելով Այվազովսկու՝ քաղաքին մատուցած բացառիկ ծառայությունները, նրան միաձայն Թեոդոսիայի պատվավոր քաղաքացու կոչում է շնորհում, նրա անունով անվանում քաղաքամերձ բլուրներից և քաղաքի փողոցներից մեկը, իսկ առափնյա դատարկ հողամասի երկայնքով նկարչի անվան ծառուղի գցում²⁶:

²¹ Սա Թիֆլիսում երբևէ բացված նկարչական առաջին ցուցահանդեսն էր: Դրան վերաբերող մանրամասները տե՛ս **Սարգսյան Մ.**, Մեծ ծովանկարչի կյանքը, Ե., 1990, էջ 219-227:

²² Մեկ տարի հետո՝ 1869-ին, Այվազովսկին վրձնել է նույն վերնագրով, բայց այլ դիտակետից քաղաքը պատկերող ևս մի կտավ, որն այժմ պատկանում է Ստավրոպոլի Կերպարվեստի երկրամասային թանգարանին:

²³ Այվազովսկուն բախտ չվիճակվեց Հայաստան գալ: Նշված պատկերները նա կատարել է լուսանկարների օգնությամբ: Փաստական ոչ մի հիմք չունի գեղանկարիչ և արվեստաբան Ռաֆայել Շիշմանյանի այն պնդումը, թե Այվազովսկին «Հայաստանի հողի վրա է նկարել Արարատի տեսարանները» (տե՛ս **Շիշմանյան Ռ.**, Բնանկարն ու հայ նկարիչները, Ե., 1958, էջ 50): Արարատ լեռան պատկերին Այվազովսկին անդրադարձել է նաև «Արարատի հովիտը» (1882, նկարի ստորին ձախ անկյունում հեղինակը դրել է **Այվազեան** հայատառ ստորագրությունը), «Արարատ լեռը» (1885), «Արարատը կեսօրին» (1887), «Նոյն իջնում է Արարատից» (1889) յուղաներկ աշխատանքներում:

²⁴ Ներկայումս ծովանկարչի այդ անձնանկարը ցուցադրվում է Ֆլորենցիայի մեկ այլ, ոչ պակաս հայտնի Ուֆֆիցի պատկերասրահում:

²⁵ Տե՛ս **Սե՛ս և Կուզմին Ն.Ն.** Воспоминания о профессоре И.К. Айвазовском, с. 54.

²⁶ Տե՛ս **Սե՛ս և Айвазовский.** Документы и материалы, с. 180-181.

Երկու տարի անց 65-ամյա արվեստագետն ամուսնանում է Թեոդոսիայի հայ վաճառականներից մեկի երիտասարդ այրու՝ 25-ամյա Աննա Բուռնազյանի հետ՝ նրա կերպարը հավերժացնելով իր կտավներում²⁷:

1887-ի ամռանը նկարիչը Ստոկհոլմում բացում է շուրջ 20 կտավ ընդգրկող ցուցահանդես, որը լայնորեն լուսաբանվում է շվեդական մամուլում²⁸: Նույն թվականի սեպտեմբերի 26-ին Պետերբուրգի Գեղարվեստի ակադեմիայի նիստերի դահլիճում մեծ հանդիսավորությամբ նշվում են Հովհաննես Այվազովսկու ծննդյան 70-ամյա և ստեղծագործական գործունեության 50-ամյա հոբելյանները: Ծովանկարչին ողջունելու ու նրան հարգանք մատուցելու էր եկել Սանկտ Պետերբուրգի բարձրախավ ողջ հասարակությունը: Աշխարհահռչակ ծովանկարչին նվիրված հանդիսությանը հանգամանորեն անդրադարձել է Պետերբուրգում Միմեն Գուլամիրյանի հրատարակած «Արաքս» ամսագիրը²⁹: Անանուն հողվածագիրը, թվարկելով Պետերբուրգի հայ ծխականներին ներկայացնող, հայերեն և ռուսերեն լեզուներով իրենց ուղերձը կարդացած, ապա Այվազովսկուն նվերներ («մի ընտիր մուշտաբել՝ նկարչի ձեռնափայտ... և արծաթյա գեղեցիկ ներկայնակ, որի վրա նկարված էին... Արարատ լեռը և Պետերբուրգի հայոց եկեղեցին») հանձնած պատվիրակներին, տալիս է նաև Իյա Ռեպինի ընկերներից մեկի՝ Սանկտ Պետերբուրգի Գեղարվեստի ակադեմիայում ուսանած նկարիչ և ճարտարապետ Քրիստափոր (Խաչատուր) Հուսիկյանցի անունը³⁰: Շուտով վերջինս ստեղծում է Հովհաննես Այվազովսկու վիմատիպ դիմանկարը՝ օգտվելով ծովանկարչի՝ 1888 թ. հայտնի լուսանկարից³¹: Հուսիկյանցի այդ վիմագրությունն արտատպում է Թիֆլիսում հրատարակվող «Արձագանք» գրական և քաղաքական պատկերազարդ շաբաթաթերթը³²:

1890-ին՝ Փարիզից տուն վերադառնալու ճանապարհին, Այվազովսկին կանգ է

²⁷ Թեոդոսիայի՝ Հովհաննես Այվազովսկու անունը կրող պատկերասրահում են գտնվում նկարչի վրձնած, Աննա Բուռնազյանին պատկերող յուղաներկ դիմանկարներից երկուսը, որոնցից մեկը օվալաձևը, ստեղծվել է 1881-ին, նրանց ամուսնությունից մեկ տարի առաջ, իսկ հաջորդը, առավել հայտնին՝ թափանցիկ գլխաքողով դիմանկարը, կատարվել է 1882-ին, երբ նրանք արդեն ամուսիններ էին և շրջագայում էին Հունաստանում: Այդ աշխատանքները դիմանկարի ժանրում Այվազովսկու կերտած առավել հաջող ստեղծագործություններից են:

²⁸ Վերոհիշյալ ցուցահանդեսին վերաբերող մանրամասները տե՛ս Գրիգորյան Վ., Հովհաննես Այվազովսկին Ստոկհոլմում (ըստ Նորայր Բյուզանդացու նամակների) (Սովետական արվեստ, 1964, № 12, էջ 46-50):

²⁹ Տե՛ս Մ.Յ., Համբավավոր հայագրի նկարիչ Հովհաննես Այվազովսկի (Արաքս, Սանկտ Պետերբուրգ, 1888, գիրք Բ, մայիս, էջ 98-105):

³⁰ Նույն տեղում, էջ 104:

³¹ Տե՛ս Աղապյան Ա., Ստոպցված անուն. նկարիչ և ճարտարապետ Քրիստափոր (Խաչատուր) Հուսիկյանց (1840-1910) (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 2014, № 1, էջ 286):

³² Տե՛ս Արձագանք, Թիֆլիս, 10.III.1891, № 1, էջ 9:

առնում Կոստանդնուպոլսում, որտեղ Աբդուլ Համիդը նրան պարզևատրում է “Մեջիդիե” առաջին աստիճանի շքանշանով³³:

1892-ի աշնանը նկարիչն ուղևորվում է ԱՄՆ՝ Նյու Յորքի, Վաշինգտոնի, Սան-Ֆրանցիսկոյի ցուցասրահներում, ինչպես նաև Չիկագոյում 1893-ին կայացած Համաշխարհային ցուցահանդեսի տաղավարներից մեկում ներկայացնելով իր կտավները³⁴: Ամերիկայում նրա կատարած աշխատանքներից առավել հայտնի է “Նիագարայի ջրվեժը” (1893): Նկարչի մահից երկու տարի առաջ՝ 1898-ին է ստեղծվել նրա վերջին գլուխգործոցը՝ “Ալիքների մեջ” յուղանկարը:

Այվագովսկին թողել է նկարչական վիթխարի ժառանգություն՝ շուրջ 6000 երվնագեղ կտավ³⁵, որոնց ճնշող մեծամասնությունը ծովային խաղաղ կամ փոթորկված, վաղորդյան մշուշապատ, ցերեկային արևաշող կամ գիշերային լուսնկա տեսարաններ են: Նկարիչը ծովը պատկերել է տարվա տարբեր եղանակներին, տարբեր վիճակներում: Մակայն հատկապես մեծ ներշնչանքով է ներկայացրել այլևս ծովի խռով կերպարը և ալիքների մեջ սուզվող, խորտակվող, բայց կույր տարերքին մի կերպ դիմադրող, ուժասպառ մարդկանց մաքառումները (“Իններորդ ալիք”, 1850, “Նավաբեկություն Աթոս լեռան մոտ”, 1856, “Փոթորիկ օվկիանոսում”, 1864, “Ծանձաղուտ ընկած նավը”, 1872, “Նավաբեկություն”, 1876, “Լուսնկա գիշեր: Հրդեհված նավի կործանումը”, 1883, “Ալիք”, 1889, “Մարիա” նավը փոթորկված ծովում”, 1892 և այլն): Նկարիչը հաճախ է պատկերել նաև ռուսական նավատորմի հաղթանակները փառաբանող՝ ոչ միայն գեղարվեստական, այլև պատմական ու վավերագրական արժեք ունեցող, ճշմարտանման տեսարաններ:

Այվագովսկին հմուտ արվեստագետ էր և հեշտությամբ էր հաղթահարում աշխատանքի ընթացքում առաջացող տեխնիկական բարդությունները: Սովորաբար նա աշխատում էր արվեստանոցում՝ ամբողջությամբ վստահելով իր տեսողական սուր հիշողությանը և գեղարվեստական վառ երևակայությանը: Աշխատում էր առանց “սրբագրումների” ու նույնիսկ իր մեծադիր կտավներից շատերն ավարտում մի քանի ժամում՝ պահպանելով բնությունից ստացած առաջին տպավորության թարմությունը: Թեև Այվագովսկու ստեղծագործական

³³ Տարածված կարծիք կա առ այն, թե իբր Օսմանյան կայսրության մեջ 1894-1896 թթ. տեղի ունեցած հայերի զանգվածային ջարդերի ժամանակ Այվագովսկին ծովն է նետել թուրք սուլթաններից ստացած իր շքանշաններն ու մեդալները:

³⁴ Չիկագոյի Համաշխարհային ցուցահանդեսի կազմակերպիչների խնդրանքով նկարիչը նրանց շուրջ երկու տասնյակ աշխատանքներ է ուղարկել, բայց անձամբ ներկա չի եղել գեղարվեստական այդ հեղինակավոր ստուգատեսին:

³⁵ Դրանցից բացի, Այվագովսկին նաև գրաֆիկական տարբեր նյութերով ու տեխնիկաներով (ջրաներկ, դարչնաներկ, մրաներկ, մելան, գունավոր ու սև մատիտներ, ածուխ) հասարակ և կավճապատ, ճերմակ ու երանգավոր թղթերի վրա ստեղծել է անթիվ-անհամար գծապատկերներ, որոնցից շատերն ունեն ոչ թե օժանդակ նշանակություն, այլ գեղարվեստական ինքնուրույն արժեք:

մեթոդի հիմքում ընկած են դասականության և ակադեմիզմի ավանդական սկզբունքները, այնուամենայնիվ, մարդկային կենդանի հույզերով լեցուն նրա լավագույն կտավները, ըստ էության, ռոմանտիկական մտածողության դրսևորումներ են:

Այվազովսկին գունային նուրբ ընկալումների տեր արվեստագետ էր: Նրա առավել հաջողված կտավները, կոմպոզիցիոն պարզ կառուցվածքի հետ մեկտեղ, աչքի են ընկնում տարածական լուսաօդային, լուսաստվերային և լուսագունային սերտ միասնությամբ, բազմերանգությամբ, տոնային աստիճանավոր մեղմ անցումներով:

Թեև առաջին հայացքից Այվազովսկու արվեստն արմատական կտրուկ տեղաշարժերի չի ենթարկվել, սակայն անցել է ձևավորման, հասունացման ու ծաղկման հերթափուլերով, կրել գաղափարական-կերպարային և ոճական որոշակի փոփոխություններ, ապրել վերելքի ու անկման պահեր:

1840-1850-ական թվականներին նկարչի ստեղծած առանձին կտավներում նկատելի է Կարլ Բրյուլլովի ռոմանտիկական արվեստի ազդեցությունը: Այվազովսկու կենսագիր, արվեստաբան Նիկոլայ Բարսամովը ծովանկարչին նվիրված իր մենագրության մեջ չի բացառում, որ իմպրովիզացիոն՝ հանպատրաստից, առանց փորձնական նախանկարի, ազատ ու արագ աշխատելու եղանակը վերջինիս հուշել է հենց Կ. Բրյուլլովը³⁶:

Ռուսական նկարչության մեջ Այվազովսկին ռոմանտիզմի վերջին ակնառու ներկայացուցիչն էր: Ռոմանտիկական հուզականությամբ, հերոսական ոգով ու շնչով են տոգորված 1840-1850-ական թվականներին նրա վրձնած, այդ թվում՝ Ղրիմի պատերազմի ժամանակ ռուսական և թուրքական ռազմանավերի միջև տեղի ունեցած ծովամարտերի տեսարանները (“Նավարինի ծովամարտը”, 1846, “Չեսմենի ծովամարտը”, 1848, “Մինոպի ծովամարտը գիշերով”, 1853, “Ծովամարտ”, 1855, “Սևաստոպոլի պաշարումը”, 1859 և այլն):

Ռոմանտիզմի բնորոշ գծերն է՛լ ավելի շեշտվել, բացահայտվել են այդ շրջանում նկարչի կերտած առավել հայտնի գործերից մեկում՝ “Իններորդ ալիք” (1850) խոշոր կտավում: Մեր առջև փոթորկոտ, մրրկածուփ գիշերից հետո վերջապես բացված վաղորդյան տեսարան է: Նորածագ արևի առաջին ճառագայթները լուսավորում են մոլեգնած ծովը և վրա հասնող, ջարդուխուրդ եղած նավակայաններից կախ ընկած, կառչած հոգնատանջ մարդկանց կույ տալու պատրաստ ահեղ ալիքը: Չնայած նկարի դրամատիկ բովանդակությանը, այն թափանցված է օդով ու լույսով, արևի ջերմաբեր շողերով, ինչը պատկերին հուսավետ երանգ, լավատեսական բնույթ է տալիս:

Այվազովսկու ստեղծագործական կյանքը ծաղկում է ապրել 1860-1870-ական թթ., երբ նա ստեղծել է բանաստեղծական մեծ ներշնչանքով կատարված

³⁶ Տե՛ս Барсамов Н.С., նշվ. աշխ., էջ 113:

բազմաթիվ գործեր՝ «Ծովի տեսարանը լեռներից» (1864), «Փոթորիկ ծովում» (1865), «Ծովի տեսարան առազաստանավով» (1870), «Փոթորիկ Այա հրվանդանի մոտ» (1875) կտավները: «Փոթորիկ Եվպատորիայի ափերի մոտ» (1861) նկարի մասին ռուս մեծ վիպասան Ֆեոդոր Դոստոևսկին ասել է. «Այվագովսկու փոթորիկը նույնպես ապշելու չափ լավն է, ինչպես և նրա բոլոր փոթորիկները, և այստեղ նա մրցակից չունեցող վարպետ է... Նրա փոթորիկի մեջ հափշտակություն կա, կա հավիտենական այն գեղեցկությունը, որը հիացում է իսկական փոթորիկի մեջ: Այվագովսկու տաղանդի այդ հատկությունը չի կարելի միակողմանի անվանել, թեկուզ հենց այն պատճառով, որ փոթորիկն ինքնին անսահմանորեն զանազանակերպ է»³⁷:

1873-ին է ստեղծվել ծովանկարչի լավագույն աշխատանքներից մեկը՝ «Ծիածան» կտավը, որտեղ պատկերված է փոթորկված ծովի առափնյա ժայռերի տակ խորտակվող մի նավ: Այվագովսկու ընտրած ցածր դիտակետն այնպիսի տպավորություն է թողնում, կարծես թե մենք էլ գտնվում ենք մոլեզունաձ ալիքների մեջ, որոնց փրփրադեզ կատարների ջրափոշին քշում է կատաղի քամին: Մշուշոտ պտտահողմի մեջ հազիվ է նշմարվում կործանվող նավը: Ճեղքելով ամպերն ու ծիածանվելով, ներքև է իջնում արևի շողը՝ բազմերանգ անասելի գունազեղություն տալով ողջ տեսարանին: Կտավը լուծված է երկնագույն, դեղին, վարդագույն, կանաչ նրբերանգներով, որոնց թույրերը բազմապատկվում են ծիածանի մեղմ և օդերևույթ ճաճանչներում:

Այվագովսկու ծովանկարներում մեծ տեղ է հատկացվում նաև երկնքին: Օդի հոսանքը, քամու շարժումը, փոթորիկի պահին ամպերի վազքը, նրանց փոփոխվող, կարծես գալարվող ուրվագծերը՝ այդ ամենը խտացնում է Այվագովսկու ծովային տեսարանների հուզական մթնոլորտը:

Անկրկնելի են նկարչի գիշերային պատկերները («Նեպոլի ծովածոցը լուսնակ գիշերով», 1842, «Գիշերը Վենետիկում», 1847, «Ծովը գիշերով», 1854, «Վեզովի տեսարանը լուսնակ գիշերով», 1858, «Գիշեր: Կոստանդնուպոլիս», 1862, «Օդեսայի տեսարանը գիշերով», 1865, «Լուսնակ գիշեր Սև ծովի վրա», 1873, «Թեոդոսիան գիշերով: Առափնյա տեսարան», 1881, «Լուսնով լուսավորված ծովը», 1892 և այլն), որոնք նրա ստեղծագործական ժառանգության առավել գրավիչ նմուշներից են: Գիշերային լուսավորության կախարդական, ռոմանտիզմին հատուկ խորախորհուրդ էֆեկտները, թափանցիկ ամպերով շրջապատված լուսնի ցոլքերը ջրի հայելու կամ ալիքների մեջ նկարչին հաջողվում էր վերարտադրել գրեթե պատրանքային, խաբեական ճշտությամբ:

Տարիների ընթացքում, աստիճանաբար, Այվագովսկու արվեստում ի հայտ են գալիս նաև իրապաշտական բնորոշ գծեր, նրա լավագույն կտավներն ստանում են մոնումենտալ թափ, առնական շունչ և հնչողություն, խորանում է նկարչի

³⁷ Նույն տեղում, էջ 95:

ստեղծագործության գաղափարական բովանդակությունը: Դա վերաբերում է հատկապես 1870-1880-ական թթ. կատարված աշխատանքներին, որոնցում նկատելի է ռուս պերեդվիժնիկների որոշակի ազդեցությունը:

Այդ տեսակետից առավել հատկանշական է 1881-ին նկարչի կերտած “Մն ծով” կտավը, որտեղ հորիզոնի գիծը երկու հավասար մասերի է կիսում ողջ տեսարանը՝ իրարից տարանջատելով ծովն ու երկինքը: Անպամած, մռայլ և քամոտ օր է, կարծես լսվում են ծովի խուլ հառաչն ու հոգոցները: Պատկերի խորքում, հորիզոնի մոտ գոյացող ալիքները համաչափ ռիթմով առաջ են շարժվում՝ մոնումենտալ շունչ հաղորդելով բնանկարին, որտեղ իշխում են մոխրագույն, կապույտ ու կանաչավուն գույս երանգները: Այվազովսկին հրաժարվել է արտաքին շլացուցիչ էֆեկտներից և ալեկոծ ծովի խռով կերպարն ընդհանրացրել գեղարվեստական սուղ միջոցներով: Պատահական չէ, որ պերեդվիժնիկների ներկայացուցիչ, ռեալիստական արվեստի ջատագով Իվան Կրամսկոյը, որը քանիցս քննադատել է ծովանկարչի աշխատանքները, այս անգամ փոխել է սեփական կարծիքն ու “Մն ծով” կտավը բնութագրել որպես նկարչության մեջ երբևէ ստեղծված “առավել վեհաշունչ և պատկառազոր գործերից մեկը”³⁸:

Այվազովսկու արվեստին հաճախ է անդրադարձել նաև երաժշտության ու կերպարվեստի քննադատ, ռուս կոմպոզիտորների “Հզոր խմբակ” ընկերակցության և պերեդվիժնիկների միավորման գաղափարախոս Վլադիմիր Ստասովը: Ծովանկարչի ստեղծագործության մասին նա ևս նախկինում բացասական կարծիքներ էր հայտնել՝ կտրականապես մերժելով նրա որդեգրած իմպրովիզացիոն՝ կտավի վրա չափազանց արագ ու հանպատրաստից աշխատելու եղանակը, որը համարում էր “արատավոր և անթույլատրելի”: Այդ առիթով նա գրել է. “Բնանկարիչների շարքում ինձ հատկապես տխրեցրեց Այվազովսկին... Իր շուրջ ուսանողների մի խումբ հավաքած՝ նա երկու ժամում մի կտավ վրձնեց ու հետո այն կախեց ցուցահանդեսում: Եվ դա շատ վատ է: Ով երկու ժամում նկար է ստեղծում, թող այդ չարաբաստիկ գաղտնիքն ինքն իր մեջ պահի, այլ ոչ թե այն քողազերծի և ի ցույց դնի, առավել ևս երիտասարդ ուսանողների առջև, որոնց նա այդպիսով թեթևամտության և անլրջության դասեր է տալիս ու նրանց մեքենայական սովորություններ փոխանցում...”³⁹: Բայց հետագայում Ստասովը նույնպես վերանայել է Այվազովսկու մասին իր կարծիքը՝ նրան բնութագրելով որպես ծովանկարչության մեջ բացառիկ վարպետ⁴⁰:

Կյանքի վերջին շրջանում՝ 1890-ական թվականներին կատարված առանձին աշխատանքներում Այվազովսկին կտավին է հանձնել ծովային տարերքի առավել համապարփակ՝ համադրական կերպարը: Դրանցից են մոնումենտալ լայնաշունչ

³⁸ Տե՛ս Иван Николаевич Крамской. Его жизнь, переписка и художественно-критические статьи (1837-1887), СПб., 1888, с. 515.

³⁹ Տե՛ս Стасов В.В. Избранные сочинения, в двух томах, т. 1, М.-Л., 1937, с. 227.

⁴⁰ Տե՛ս Стасов В.В. Избранные сочинения, в трех томах, т. 3, М., 1952, с. 669.

թափով ու գեղարվեստական արտակարգ ուժով օժտված «Ժայռի փլուզում» (1883), «Ալիք» (1889) և «Փոթորիկ Ազովի ծովում» (1895) մեծադիր պատկերները: Սակայն Այվազովսկու այդ տարիների ստեղծագործության զազաթնակետն է նույնքան վիթխարի չափեր ունեցող, թեև շատ արագ՝ տասն օրում արված «Ալիքների մեջ» (1898) ծովանկարը, որն իր կոմպոզիցիոն պարզ կառուցվածքով հիշեցնում է մեզ արդեն ծանոթ «Սև ծով» (1881) կտավը: Բայց եթե վերջին ստեղծագործության մեջ հորիզոնի գիծն անցնում է կտավի ուղիղ մեջտեղով, ապա «Ալիքների մեջ» ծովանկարում լաջվարդ, երկնագույն, մանուշակագույն, կանաչին տվող սառը գույներով պատկերված ծովն ավելի լայնարձակ, լայնածավալ է, մինչդեռ թխպամած ու սև ամպերով պատված երկինքը տեղ է գրավել կտավի վերին, համեմատաբար նեղ շերտի վրա: Բնության ահեղ տեսարանը լուսավորում, կենդանացնում ու ինչ-որ չափով ջերմացնում է ձախից վայր իջնող արևի աղոտ, թույլ ճառագայթը: Նշենք, որ սկզբում Այվազովսկին կտավի կենտրոնում պատկերել էր մարդկանցով բեռնված մի փոքր մակույկ, բայց շուտով հրաժարվեց դրանից՝ գիտակցելով, որ այդպիսով նեղացնում է գեղարվեստական մտահղացման սահմանները և նսեմացնում նկարում արտահայտված բնապաշտական գերակա գաղափարը⁴¹: Ու թեև ծերունագարդ արվեստագետը դեռ շարունակեց աշխատել և կերտեց հիշարժան ևս մի քանի պատկերներ («Լուսնածամ», 1899, «Յալթա», 1899, «Ծովածոց», 1900 և այլն), սակայն այդ կտավներից ոչ մեկն այլևս չէր կարող մրցել «Ալիքների մեջ» կոթողային ստեղծագործության հետ:

Ապրելով Ռուսաստանում, սովորելով ռուս անվանի նկարիչների մոտ, շփվելով ռուսական մշակույթի ականավոր ներկայացուցիչների հետ՝ Այվազովսկին դարձավ ռուսական արվեստի խոշորագույն դեմքերից մեկը՝ որոշակի ազդեցություն թողնելով ռուս նկարիչներից շատերի՝ Ալեքսեյ Բոգոլյուբովի, Լև Լազոբրոյի, Արխիպ Կուինջիի, Ռուֆիմ Սուդկովսկու, Միխայիլ Լատրիի, Ալեքսեյ Գանգենի և այլոց վրա⁴²:

Սերտ էին Հովհաննես Այվազովսկու կապերը նաև հայ ժողովրդի, հայկական հասարակական ու պատմամշակութային իրականության հետ⁴³: Նա քանիցս եղել է Կոստանդնուպոլսում ու Զմյուռնիայում, տեղի հայկական համայնքների կողմից արժանա-ցել ջերմ ընդունելության⁴⁴, իսկ 1868-ին այցելել Թիֆլիս:

⁴¹ Տե՛ս Բарсамов Н.С., նշվ. աշխ., էջ 139:

⁴² Միխայիլ Լատրին (1875-1942) և Ալեքսեյ Գանգենը (1876-1937) Հովհաննես Այվազովսկու թոռներն էին, նրա ավագ դուստրերի՝ Ելենայի և Մարիայի զավակները:

⁴³ Այդ կապերին հատուկ նվիրված, դրանք հանգամանորեն ներկայացնող ու լուսաբանող հոդվածներ են գրել արվեստաբան Մինաս Մարգարյանը [տե՛ս Մարգարյան Մ.Ս., Հովհաննես Այվազովսկին և հայ մշակույթը (Պատմա-բանասիրական հանդես, 1963, № 4, էջ 25-38)] և պատմաբան Վարդգես Միքայելյանը [տե՛ս Микаелян В.А. И.К. Айвазовский и его соотечественники (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1991, № 1, էջ 59-70)]:

⁴⁴ Տե՛ս, օրինակ, Թովիչյան Ս., Նկարչի և բանաստեղծի Սև ծովը (Սովետական արվեստ, 1982, № 9, էջ 53-58):

Այվազովսկու հայրենասիրական զգացումները բազմաթիվ դրսևորումներ են գտել: Նա Վենետիկի Մխիթարյան միաբանությանն է նվիրել «Փարոսը Նեապոլում» (1842) յուղանկարը, Բուրսայի հայկական նորաշեն եկեղեցու ավագ սեղանի համար կատարել Ս. Գևորգի սրբապատկերը, նյութապես աջակցել միջնադարյան հայ պատմիչների երկերի հրատարակությանը, իսկ կյանքի վերջում վրձնել հայ ժողովրդի պատմությանը վերաբերող կտավներ, որոնցից են «Գրիգոր Լուսավորիչը» (1892), «Երդումը (Զորավար Վարդան Մամիկոնյան)» (1892), «Հայ ժողովրդի մկրտությունը» (1892), «Բայրոնի այցը Մխիթարյաններին Ս. Ղազար կղզում» (1899) և այլն: Անձնականությանից ու հարազատ մարդկանց դիմանկարներից զատ, Այվազովսկին անդրադարձել է նաև հայազգի երևելի գործիչներից ու նրանց ժառանգներից մի քանիսի՝ Մոսկվայի Լազարյան ճեմարանի հոգաբարձու, պետական խորհրդական Խաչատուր Լազարյանի կրտսեր որդու, մանուկ հասակում կյանքից հեռացած Հովհաննես Լազարյանի, Նոր Նախիջևանի քաղաքագլուխ Հարություն Խալիբյանի, Ռուսական կայսրության ներքին գործերի նախարար Միքայել Լորիս-Մելիքովի, Ամենայն հայոց կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի, Ղրիմի Սուրբ խաչ վանքի վանահայր, եպիսկոպոս Խորեն Ստեփաննեի և այլոց կերպարներին:

Հովհաննես Այվազովսկին մեծապես նպաստել է ազգային նոր կերպարվեստի ձևավորմանը և որոշակի ազդեցություն թողել հայկական ծովանկարչության ու բնանկարի զարգացման վրա: Նրա հետ շփվել, նրա մոտ ուսանել, նրա խոսքով ու խրատներով են ոգեշնչվել արևելահայ և արևմտահայ ծովանկարիչներ Մկրտիչ Ճիվանյանը, Էմանուել Մահտեսյանը, Արսեն Շաբանյանը, Վարդան Մախոխյանը, Տորք Զաքարյանը, հայ ազգային բնանկարի և պատմանկարի հիմնադիրներ Գևորգ Բաշինջաղյանն ու Վարդգես Սուրենյանցը, նկարչությամբ տարված դերասան Պետրոս Աղասյանը, բանաստեղծ Տիրան Չրաքյանը (Բնտրա) և ուրիշներ⁴⁵: Այվազովսկուն անձամբ ճանաչել, նրա մասին արտահայտվել, նրան հողվածներ ու չափածո տողեր են նվիրել արևելահայ և արևմտահայ անվանի գրողներ ու բանաստեղծներ Երվանդ Շահազիզը, Հովհաննես Թումանյանը, Հակոբ Պարոնյանը, Ղազարոս Աղայանը, Ալեքսանդր Ծատուրյանը, Ալեքսանդր Շիրվանզադեն, Արփիար Արփիարյանը, Վահան Մալեգյանը, ճարտարապետ Մարգիս Պայյանը, կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարյանը, ջութակահար Հովհաննես Նալբանդյանը⁴⁶, բանասերներ ու լեզվաբաններ Կարապետ Եզյանը, Նորայր Բյուզանդազին, Հակովբոս Տաշյանը, պատմաբան Լեոն, Ամենայն հայոց կաթողիկոսներ Ներսես

⁴⁵ Արևելահայ և արևմտահայ ծովանկարիչների հետ Հովհաննես Այվազովսկու հանդիպումների և նրանց ստեղծագործության վրա թողած ազդեցության վերաբերյալ բազմաթիվ հայտնի, նաև նորահայտ փաստեր ու վկայություններ է բերում արվեստաբան Արա Հակոբյանը վերջերս հրատարակված իր աշխատության մեջ (տե՛ս **Հակոբյան Ա.**, Հայազգի ծովանկարիչները, Ե., 2017):

⁴⁶ Տե՛ս **Աղասյան Ա., Ասատրյան Ա.**, Հայ-ռուսական գեղարվեստական առնչությունների պատմությունից. Մանկտ Պետերբուրգ, Ե., 2015, էջ 102, 114, 140-141:

Աշտարակեցին, Գևորգ Դ Կոստանդնուպոլսեցին, Մկրտիչ Ա Վանեցին (Խրիմյան Հայրիկ), Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքներ Մատթեոս Չուխաճյանը և Մադաքիա Օրմանյանը, եպիսկոպոս Խորեն Ստեփանեն, Օսմանյան կայսրության նախարար, պետական գործիչ ու դիվանագետ Հարություն Տատյանը և այլք, որոնցից մի քանիսին ուղղված իր նամակները ծովանկարիչը շարադրել է հայերեն ու եզրափակել **Այվազեան ստորագրությամբ**:

Այվազովսկին մշտապես հոգացել է Ղրիմի հայության կարիքները: Նա խոշոր գումարներ է հատկացրել տեղի ծխական դպրոցին, ընչազուրկ հայերի օգտին կազմակերպել բարեգործական ցուցահանդեսներ, իսկ մահից մեկ տարի առաջ Թեոդոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցուն կտակել իր կալվածքների մի մասը⁴⁷:

Հովհաննես Այվազովսկին 1890-ականներին Արևմտյան Հայաստանում, Կոստանդնուպոլսում և Օսմանյան կայսրության հայաշատ այլ քաղաքներում տեղի ունեցած հայերի կոտորածների, հայկական հոգևոր կենտրոնների ու մշակութային օջախների ավերման, հրդեհման և սրբապղծման զարհուրելի երևույթներին արձագանքած առաջին հայ արվեստագետներից էր⁴⁸: Նա սրտացավ վերաբերմունք, բարոյական և նյութական օգնություն էր ցուցաբերում թշվառ վիճակում հայտնված իր հայրենակիցներին՝ սեփական կտավների վաճառքից ստացված գումարներ տալիս տուժած հայերի ընտանիքներին, զբաղվում Ղրիմում նրանց տեղավորելու հարցով:

Այվազովսկուն նվիրված մասնագիտական գրականության մեջ բազմիցս է հիշատակվել, որ 1896 թ. օգոստոսին Ամենայն հայոց կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանը ծովանկարչին նամակ է հղել, որում տեղեկացնելով նրան հայկական ջարդերի մասին՝ նկարչին հորդորել է վրձնել այդ բռնություններն արտացոլող ու դատապարտող մի կտավ⁴⁹: Սեպտեմբերի 8-ի հետադարձ նամակում Այվազովսկին պատասխանել է. «...Վեհափառ Տէր, խորին ցաւով վշտացած է սիրտս անբախտ հայոց չլսուած, չտեսնուած կոտորածով: Ձեր Վեհափառութիւնը այդտեղ, մենք այստեղ և ամենքն իրենց տեղեր կուլանք և կողբանք մեր թշուառ, կորստեան մատնուած հայոց վերայ և կիսնդրենք աստուածային գրութիւն...»⁵⁰: Դառնալով կաթողիկոսի առաջարկությանը՝ Այվազովսկին շարունակել է. «Ձեր օծութիւնը շատ զգայուն և գեղեցիկ առաջարկութիւն կանէք ինձ նկարել կարմիր գույնով հայոց կոտորածի պատկեր, արեան դաշտեր և լեռներ և վշտահար Հայոց Հայրիկին աւերակաց վերայ: Եթէ Տէրը կհաճի ինձ դեռևս կեանք պարգնել, կուզա օր, որ կկատարեմ այդ սրտաշարժ առաջարկութիւնը»⁵¹: Այվազովսկուն այդպես էլ

⁴⁷ Տե՛ս **Микаелян В.А.**, նշվ. հոդվ., էջ 61:

⁴⁸ Տե՛ս **Աղասյան Ա.**, Համիդյան ջարդերի և Մեծ եղեռնի արտացոլումը հայ կերպարվեստում (1894-1923 թթ.) (Պատմաբանասիրական հանդես, 2015, № 2, էջ 13-29):

⁴⁹ Տե՛ս, օրինակ, **Սարգսյան Մ.**, Մեծ ծովանկարչի կյանքը, էջ 386:

⁵⁰ Տե՛ս **Айвазовский. Документы и материалы**, с. 277.

⁵¹ Նույն տեղում:

չի վիճակվել իրականացնել Խրիմյանի պատվերը: Համենայն դեպս, մեզ չի հասել նման բովանդակությամբ ծովանկարչի ստորագրած որևէ նկար: Բայց փոխարենը նա կյանքի վերջում ստեղծել է համիդյան ջարդերին վերաբերող մի շարք յուղաներկ կտավներ ու գրչանկարներ, որոնցից մի քանիսը պահպանվել են, իսկ մյուսները հայտնի են լուսանկարներով: Իր հոգեկան ապրումները նկարիչն արտահայտել է «Հայերի ջարդը Տրապիզոնում 1895 թվականին» մեծադիր կտավում (1896), ինչպես նաև 1897-ին ավարտված «Գիշեր: Ողբերգություն Մարմարա ծովում», «Խաղաղ գիշեր: Թուրքական նավերը Մարմարա ծովն են թափում հայերին», «Նավերի բեռնումը» և «Թուրքերը հայերին խորտակում են Մարմարա ծովում» յուղաներկ աշխատանքներում: Վերջին երկու ստեղծագործությունների գծանկար էսքիզները զետեղվել են նույն թվականին հրատարակախոս, գրական և հասարակական գործիչ Գրիգոր Ջանշյանի նախաձեռնությամբ Մոսկվայում լույս տեսած «Եղբայրական օգնություն Թուրքիայում տուժած հայերին» մեծահատոր ժողովածուի էջերում⁵², որի գեղարվեստական ձևավորման և պատկերագարման աշխատանքներին մասնակցել են նկարիչներ Վարդգես Մուրենյանցը, Գրիգոր Գաբրիելյանը և Պոլ Ասատուրը (Պողոս Տեր-Ասատրյանց): Հատորում ընդգրկված Հովհաննես Այվազովսկու կենսագրական համառոտ ակնարկից տեղեկանում ենք, որ այդ գծանկարները նա կատարել է խմբագրության պատվերով և Մոսկվա ուղարկել Նիցցայից⁵³:

1900 թվականի ապրիլի 19-ին՝ «Թուրքական նավի պայթյունը» ծովային մարտանկարն անավարտ թողած, արվեստագետը գիշերվա ժամին հանկարծամահ է եղել: Նրան հուղարկավորել են Թեոդոսիայի Ս. Մարգիս հայկական եկեղեցու բակում⁵⁴: Նկարչի գերեզմանին դրված մարմարե սպիտակ դամբանաքարի վրա փորագրված է Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» երրորդ գրքից քաղված հետևյալ տողը. «...մահկանացու ծնեալ՝ անմահ զիրն յիշատակ էթող...»:

⁵² Տե՛ս Երատրական օգնությունը տուժածին Երասիմի (Լիտերատուրնո-նաուչնիյ սբորնիկ), Մ., 1897, ս. 74-75, 80-81 (второй отдел).

⁵³ Նույն տեղում, էջ 500 (առաջին բաժին):

⁵⁴ Նկարչի այրու կարգադրությամբ՝ Հովհաննես Այվազովսկու դամբարանը բաժանվել է երկու մասի, որոնցից երկրորդում ամփոփված է 1944-ին կյանքից հեռացած Աննա Բուռնազյանի աճյունը:

ЗАЧАРОВАННЫЙ МОРЕМ: ИВАН (ОВАННЕС) АЙВАЗОВСКИЙ**(к 200-летию со дня рождения)****АГАСЯН А. В.**

Резюме

Иван (Ованнес) Айвазовский (1817-1900) был первым художником-армянином, который добился широкой прижизненной славы и лучшие произведения которого, особенно его неповторимые марины и сцены морских сражений, были поставлены в один ряд с выдающимися творениями мирового изобразительного искусства.

Как живописец он сформировался в эпоху позднего ро-мантизма и до конца оставался верен этому направлению.

Многие из картин Айвазовского привлекают зрителя высоким живописным мастерством, тонким поэтическим восприятием природы, романтическими настроениями и переживаниями, а также заложенными в их основе глубоко гуманистическими идеями. Даже в наиболее драматических по содержанию, на первый взгляд безысходных, ведущих к трагической развязке сюжета картинах художника есть все же проблеск надежды – будь то прорвавший тяжелые тучи луч солнца, зависшая над бушующим морем радуга или спасительный свет прибрежного маяка.

Родившийся в Феодосии, всю жизнь проживший в России, учившийся у русских мастеров и тесно общавшийся со многими выдающимися деятелями русской культуры, Айвазовский и сам со временем стал одним из крупнейших представителей русского изобразительного искусства.

Однако он никогда не прерывал своих связей и с родным народом, с армянской общественной и культурной жизнью. Его теплые патриотические чувства находили самые разнообразные и искренние проявления, отразившись также в многочисленных живописных полотнах и рисунках художника на армянскую тему.

ENCHANTED BY THE SEA: IVAN (HOVHANNES) AIVAZOVSKY**(on the 200th Anniversary of Birth)****A. AGHASYAN**

Abstract

Ivan (Hovhannes) Aivazovsky (1817-1900) was the first artist of Armenian origin who earned broad recognition during his lifetime. His best works – his unmatched marines and sea battles in particular – were placed at the same level as the outstanding creations of the world visual arts.

He developed into a painter in the epoch of late Romanticism and remained forever true to it.

Many of Aivazovsky's paintings attract the viewer with their pictorial mastery, refined poetical sensation of nature, romantic moods and feelings – in addition to the profound humanistic ideas inherent in them. Even his most dramatic pictures, whose content at first glance offers no other way out but a tragic one, still give a spark of hope – with a sunray breaking through heavy clouds, a rainbow over the storming sea or a beacon light promising salvation.

Born in Feodosia, Aivazovsky had lived his whole life in Russia, was taught by Russian masters and communicated closely with many renowned figures of Russian culture to eventually join the ranks of the greatest representatives of Russian visual arts.

However, he never broke his ties with his own people and never stopped being part of Armenia's public and cultural life. His warmest patriotic feelings found a great variety of sincere expressions in the artist's numerous paintings and drawings on Armenian themes.